

ПОДІЛ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ОДНОГО З ПОДРУЖЖЯ

Красицька Лариса Василівна,

orcid.org/0000-0002-9187-4445

доктор юридичних наук, професор,

завідувач відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

У статті доведено, що поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, може бути здійснений як за взаємною згодою подружжя у позасудовому порядку, так і в судовому порядку за позовом одного з подружжя.

Аргументовано, що на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, впливає правовий режим майна подружжя. Наявність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність договірної правовідносин між подружжям. Відсутність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність законного режиму майнових правовідносин між подружжям, визначеного сімейним законодавством України. Наявність зареєстрованого шлюбу між подружжям надає підстави для застосування правової презумпції спільності майна подружжя, набутого в період шлюбу. Спростування правової презумпції спільності майна, набутого подружжям у період шлюбу, покладається на того з подружжя, хто заінтересований у визначенні спірного майна як об'єкта права особистої приватної власності дружини, чоловіка.

Обґрунтовано, що поділ спільного майна подружжя є ефективним способом захисту прав одного з подружжя, якщо реальний поділ майна призводить до припинення між подружжям відносин права спільної сумісної власності і переведення подружжя у статус власників майна, що належить їм на праві приватної власності.

Визначено, що на сьогодні в судовій практиці склався підхід, що один з подружжя при поділі спільного сумісного майна може претендувати на виплату частки у статутному капіталі товариства, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника (одного з подружжя) у статний капітал цього товариства.

Аргументовано, що потребує наукового дослідження та законодавчого визначення правовий режим біологічних та анатомічних матеріалів людини, у тому числі в контексті поділу майна подружжя.

Обґрунтовано, що має бути закріплений на рівні закону підхід правозастосовної практики, який полягає в тому, що збільшення вартості майна одного з подружжя та істотність такого збільшення підлягають з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення.

Ключові слова: поділ майна, подружжя, спосіб захисту, право власності, право спільної сумісної власності, право особистої приватної власності, спосіб захисту права власності, шлюб, сімейні правовідносини, спільне майно.

Krasytska Larysa. Division of marital property as method for protecting the right to ownership of one of the spouses

The author of the article has proved that division of property, which is the object of spouses' right of ownership in common, can be carried out both by spouses' mutual consent within extrajudicial procedure and within court proceedings by the claim of one of the spouses.

It has been argued that spouses' legal regime of property has the impact on the the division of property, which is the object of spouses' right of ownership in common. The existance of a marriage contract determines the contractual regime of property legal relations between the spouses. The absence of a marriage contract determines the legal regime of property legal relations between the spouses stipulated by the family legislation of Ukraine. The registered

marriage between the spouses provides grounds for applying the legal presumption of spouses' community of goods acquired during the marriage. Negation of the legal presumption of community of goods acquired by spouses during the marriage rests with the spouse who is interested in determining the disputed property as an object of the right of personal private property of a wife, a husband.

It has been substantiated that the division of spouses' joint property is an effective method to protect the rights of one of the spouses, if the actual division of property may lead to the termination of relations to the right of ownership in common between the spouses and transfer of spouses to the status of owners of the property belonging to them by right of private property.

The author has defined that there is an approach in the current judicial practice that one of the spouses in the process of dividing the joint community property may claim the payment of a share in the company's charter capital, which is different from the payment of half of the founder's (one of the spouses) contribution value to the charter capital of that company.

It has been argued that the legal regime of a person's biological and anatomical materials, in particular in terms of the marital property division, requires scientific research and legislative definition.

The author has substantiated that legal precedents approach should be consolidated at the level of a law, which is that increase in the property value of one of the spouses and the significance of such an increase are subject to clarification by comparing the value of the object before and after the improvement at the moment of resolving the dispute.

Key words: *division of property, spouses, method of protection, right to ownership, right of ownership in common, right of personal private property, right to ownership's method of protection, marriage, family legal relations, joint property.*

Постановка проблеми. Поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, є одними із найрозповсюджених категорій спорів, що виникають з сімейних правовідносин. Не зважаючи на наявність ретельного правового регулювання відносин щодо поділу спільного майна подружжя, розвиток суспільних відносин і поява різноманітних об'єктів, які можуть бути предметом поділу, ставлять як перед правозастосовцем, так й перед законодавцем і правничою наукою проблемні питання, які потребують свого вирішення, зокрема щодо поділу спільного майна подружжя, якщо за період шлюбу один із подружжя зробив внесок до статутного капіталу господарського товариства за рахунок спільного майна подружжя, поділу доходу від здійснення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем (одним із подружжя) тощо.

Стан дослідження. Питання поділу спільного майна подружжя вже були предметом дослідження українських правників. Ґрунтовні дослідження правового режиму майна подружжя та його поділу було проведено в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук та наукових статтях І. В. Жилінкової [1; 2]. Проте науковий інтерес до цієї проблеми не

зник. Зокрема О. В. Мельниченко розглянула особливості поділу майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу [3], О. Простибоженко провів порівняльно-правове дослідження правового режиму майна подружжя у праві України та країн Європейського Союзу [4], Ю. Ю. Цал-Цалко дослідила процесуальні особливості розгляду спорів щодо поділу спільного майна подружжя [5]. Зважаючи, що нові об'єкти цивільних прав як об'єкти права спільної сумісної власності подружжя були малодослідженими, то потребує більш ретельного розгляду питання поділу майна подружжя як способу захисту права власності одного з подружжя.

Метою статті є визначення особливостей поділу майна подружжя як способу захисту права власності одного з подружжя і розробка пропозицій з удосконалення правового регулювання сімейних відносин у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Спосіб захисту сімейних прав та інтересів можна визначити як матеріально-правовий захід примусового характеру, спрямований на досягнення бажаного правового результату у вигляді відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права, припинення правопорушення, усунення реальної загрози порушення сімей-

них прав та інтересів та вплив на правопорушника [6, с. 438–439].

Згідно з ч. 2 ст. 18 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (далі за текстом – СК України) суд застосовує способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін. Способами захисту сімейних прав та інтересів, зокрема, є: 1) встановлення правовідношення; 2) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 3) припинення правовідношення, а також визнання його недійсним, скасування; 4) припинення дій, які порушують сімейні права; 5) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; 6) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або договором; 7) зміна правовідношення; 8) визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [7].

Стаття 69 СК України передбачає право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя: «Дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. Дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою. Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя має бути нотаріально посвідчений».

Отже, поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, може бути здійснений як за взаємною згодою у позасудовому порядку, так і в судовому порядку за позовом одного з подружжя.

На поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, впливає правовий режим майна подружжя. Визначення правового режиму майна подружжя відбувається, перш за все, з визначення наявності між подружжям укладеного шлюбного договору. Наявність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність договір-ного режиму майнових правовідносин між

подружжям. Відсутність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність законного режиму майнових правовідносин між подружжям, визначеного сімейним законодавством України.

У контексті визначення правового режиму майна подружжя необхідно зазначити, що наявність зареєстрованого шлюбу між подружжям надає підстави для застосування правової презумпції спільності майна подружжя, набутого в період шлюбу, яка передбачена ст. 60 Сімейного кодексу України: «Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» [7].

Спростування правової презумпції спільності майна, набутого подружжям у період шлюбу, покладається на того з подружжя, хто заінтересований у визначенні спірного майна як об'єкта права особистої приватної власності дружини, чоловіка відповідно до статей 57, 58 СК України.

Велика Палата Верховного Суду вважає, що при розгляді справ про поділ спільного сумісного майна подружжя (жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) встановлення обсягу спільно нажитого майна є передусім питаннями доведення відповідних обставин, спростування чи неспростування презумпції спільної сумісної власності, які суд вирішує в мотивувальній частині свого рішення. Більше того, відповідне судове рішення лише підтверджує наявність режиму спільного сумісного майна, і для такого підтвердження заявлення вимоги про визнання певних об'єктів спільним сумісним майном та, як наслідок, зазначення в резолютивній частині судового рішення про таке визнання не є необхідним. *Ефективним способом захисту за таких умов є саме вирішення вимоги про поділ спільного сумісного майна* [8].

Поділ спільного майна подружжя є ефективним способом захисту прав одного з подружжя, якщо реальний поділ майна призводить до припинення між подружжям відносин права спільної сумісної власності і переведення подружжя (колишнього подружжя) у статус власників майна, що належить їм на праві приватної власності.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду в своїй постанові від 28 листопада 2023 року у справі № 761/23526/20 зазначив: «Якщо майно придбано подружжям під час шлюбу чи жінкою та чоловіком в період проживання однією сім'єю, то реєстрація прав на нього (транспортний засіб, житловий будинок чи іншу нерухомість) лише на ім'я одного із подружжя не спростовує презумпцію належності його до спільної сумісної власності. Заінтересована особа може довести, що майно придбане нею у шлюбі, але за її особисті кошти. У цьому разі презумпція права спільної сумісної власності на це майно буде спростована. Якщо ж заява одного з подружжя про те, що річ була куплена на його особисті кошти, не буде належно підтверджена, презумпція права спільної сумісної власності подружжя залишиться непохитною. Отже, тягар доказування у справах цієї категорії покладено на того із подружжя чи ту особу, яка заперечує проти належності майна до об'єктів спільної сумісної власності подружжя чи осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу [9].

При здійсненні поділу спільного майна подружжя найбільш складним питанням є визначення правового режиму майна, яке у період шлюбу трансформувалося з одного майна в інше, наприклад, коли спільне майно подружжя було внесено до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю тощо.

Щодо застосування такого способу захисту права власності одного з подружжя, як поділ спільного майна подружжя, якщо за період шлюбу один із подружжя зробив внесок до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю за рахунок спільного майна подружжя, то в правозастосовній практиці існували різні підходи.

Велика Палата Верховного Суду висловила свою правову позицію в постанові від 10 квітня 2024 року у справі № 760/20948/16-ц, в якій зазначила, що «у разі внесення одним із подружжя як вкладу у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, вказане товариство стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства набуває право на частку учасника цього товариства. Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал товариства з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна набуває право вимагати виплати вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Водночас як учасник товариства, який вносить спільне сумісне майно у статутний капітал цього товариства, так інші його учасники мають розуміти наслідки у випадку ухвалення рішення про виплату вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Тому помилковим є висновок апеляційного суду про можливість задоволення вимоги про виплату частини вартості внесеного одним з подружжя вкладу у статутний капітал товариства. Позивачка може вимагати виплати вартості частки члена подружжя у статутному капіталі, визначену на дату пред'явлення позовних вимог» [10].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012 зазначається, що «на думку Конституційного Суду України, приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, – це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їх спільної сумісної власності ... В аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України треба розуміти так, що статутний капітал та майно приватного підприємства

є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» [11].

Велика Палата Верховного Суду звернула увагу також на те, що «при поділі доходу від здійснення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем необхідно враховувати, чи був він використаний проти волі іншого з подружжя та чи використаний в інтересах сім'ї. Суди попередніх інстанцій залишили поза увагою вказані обставини, відмовивши в задоволенні цієї вимоги. Однак якщо колишня дружина використала дохід від здійснення підприємницької діяльності на свій розсуд, проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховала його, такі кошти слід було б врахувати при поділі» [8].

Жвавого обговорення серед правників набуло рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 14 листопада 2022 року у справі № 760/1150/22, в якому зазначається, що «відповідач за первісним позовом, позивач за зустрічним позовом також просив стягнути з ОСОБА_3 на свою користь грошову компенсацію його частки в розмірі 93974,10 грн., що є еквівалентом 3000 Євро на дату звернення з зустрічною позовною заявою, відповідно до сплачених грошових коштів на виконання договору №1/3011/16 від 30.11.2016 року на підставі якого була здійснена операція по ендопротезуванню молочних залоз ОСОБА_3, на що слід зазначити наступне. Встановлено, що на підставі договору №1/3011/16 від 30.11.2016 року ОСОБА_3 була здійснена операція по ендопротезуванню молочних залоз. За цим договором сторони погодили, що вартість вказаної операції визначена в розмірі 172200,00 грн., що є еквівалентом 6000 Євро. Статтею 183 ЦК України передбачено, що неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення. У статті 364 ЦК України зазначено, що якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим, співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Оскільки дана річ є неподільною, на неї

витрачались грошові кошти з сімейного бюджету, ОСОБА_1 має право на отримання від ОСОБА_3 половини вартості вищевказаної операції в сумі 3000 Євро, що еквівалентно 93974,10 грн.» [12].

Як бачимо, в цьому випадку предметом поділу між подружжям стали кошти, витрачені під час шлюбу на операцію по ендопротезуванню молочних залоз дружини, при цьому на ендопротезовані молочні залози дружини поширили правовий режим неподільної речі.

Варто зазначити, що на сьогодні в правничій літературі точаться дискусії щодо правового режиму біологічних, анатомічних матеріалів людини. Так, Є. Харитонов, О. Харитонova зазначають, що «похідні біологічні та анатомічні матеріали людини, призначені для трансплантації та донорства, є об'єктами цивільних прав спеціального призначення з правовим режимом речей, обмежених у обігу. Це, як правило, біологічні та анатомічні матеріали, які є невідновлювальними. Щодо відновлювальних біоматеріалів (волосся тощо), вони мають правовий режим речей і перебувають у вільному цивільному обігові. На синтезовані біоматеріали, штучні органи, біопрінтні органи і тканини, створені з використанням технології біодруку також поширюється правовий режим речей, оскільки вони створюються штучно, поза організмом людини, слугують для задоволення певних потреб людини у сфері здоров'я, а також мають вартість. Деякі із похідних біологічних об'єктів є повністю оборотоздатними (біоімплантанти, біопрінтні органи і тканини)» [13, с. 157].

Безперечно, що сучасні реалії розвитку суспільних відносин ставлять перед законодавцем та правничою наукою нові завдання, пов'язані з визначенням правового режиму нових об'єктів цивільних прав, у тому числі й для визначення їх правової долі в процесі поділу майна подружжя.

Крім того, в судовій практиці виникають проблемні питання й щодо поділу майна, що належало одному з подружжя, а в період шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя.

Велика Палата Верховного Суду з цього приводу сформулювала таку правову позицію: «Аналіз положень статей 57 та 62 СК України дає підстави для висновку про те, що стаття 57 цього Кодексу визначає правила віднесення майна до об'єктів особистої приватної власності одного з подружжя, тоді як стаття 62 цього Кодексу встановлює спеціальні умови, з настанням яких визначені попередньою нормою об'єкти особистої приватної власності одного з подружжя можуть бути визнані за рішенням суду об'єктами спільної сумісної власності подружжя. Для застосування правил, передбачених статтею 62 СК України, збільшення вартості майна повинне відбуватись внаслідок спільних затрат подружжя, незалежно від інших чинників (зокрема, тенденцій загального подорожчання конкретного майна), при цьому суттєвою ознакою повинне бути істотне збільшення вартості майна як об'єкта, його якісних характеристик. Збільшення вартості майна та істотність такого збільшення підлягає з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення; при цьому сам по собі розмір грошових затрат подружжя чи одного з них, а також визначену на час розгляду справи вартість ремонтних робіт не можна вважати тим єдиним чинником, що безумовно свідчить про істотність збільшення вартості майна як об'єкта. Визначаючи правовий статус спірного майна як спільної сумісної власності подружжя, суд має враховувати, що частка в такому майні визначається відповідно до розміру фактичного внеску кожної зі сторін, у тому числі за рахунок майна, набутого одним з подружжя до шлюбу, яке є його особистою приватною власністю, у придбання (набуття) майна» [14].

Підхід правозастосовної практики, що збільшення вартості майна та істотність такого збільшення підлягають з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення, має бути закріплений і в ч. 1 ст. 62 СК України. У зв'язку з чим пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 62 СК України і викласти її в такій редакції:

«1. Якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, то у разі спору таке майно може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, але при цьому на суму вартості майна до його поліпшення збільшується частка того з подружжя, якому воно належало».

Вбачається, що саме за таких умов буде дотримано принцип справедливості при визнанні майна, що належало на праві особистої приватної власності одному з подружжя, об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо воно істотно збільшилося у своїй вартості у період шлюбу.

Висновки. Підсумовуючи розгляд питання про поділ майна подружжя як способу захисту права власності одного з подружжя, можна зазначити, що поділ спільного майна подружжя є ефективним способом захисту прав одного з подружжя, якщо реальний поділ майна призводить до припинення між подружжям відносин права спільної сумісної власності і переведення подружжя у статус власників майна, що належить їм на праві приватної власності.

При поділі майна подружжя враховується правовий режим майна подружжя. Наявність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність договірної форми майнових правовідносин між подружжям. Відсутність шлюбного договору між подружжям обумовлює наявність законного режиму майнових правовідносин між подружжям, визначеного сімейним законодавством України. Наявність зареєстрованого шлюбу між подружжям надає підстави для застосування правової презумпції спільності майна подружжя, набутого в період шлюбу. Спростування правової презумпції спільності майна, набутого подружжям у період шлюбу, покладається на того з подружжя, хто заінтересований у визначенні спірного майна як об'єкта права особистої приватної власності дружини, чоловіка.

На сьогодні в судовій практиці склався підхід, що один з подружжя при поділі спільного сумісного майна може претен-

дувати на виплату частки у статутному капіталі товариства, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника (одного з подружжя) у статний капітал цього товариства.

Запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 62 СК України, яка регулює відносини щодо виникнення права спільної

сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові, та передбачити на рівні закону положення, що збільшення вартості майна одного з подружжя та істотність такого збільшення підлягають з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жилінкова І. В. Поняття правового режиму майна подружжя. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2. С. 156–164.
2. Жилінкова І. В. Поділ майна подружжя. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 6. С. 243–247.
3. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський ун-т права. Київ, 2015. 236 с.
4. Простибоженко О. Правовий режим майна подружжя у праві України та країн Європейського Союзу (порівняльно-правове дослідження) / Олег Простибоженко ; Київ. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України ; Центр сімейно-прав. дослідж. Харків : Право, 2021. 240 с.
5. Цал-Цалко Ю. Ю. Процесуальні особливості розгляду спорів щодо поділу спільного майна подружжя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2010. 238 с.
6. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. К. : Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.08.2025).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2024 року, судова справа № 523/14489/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920101> (дата звернення: 16.08.2025).
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 листопада 2023 року, судова справа № 761/23526/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115238722> (дата звернення: 16.08.2025).
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2024 року, судова справа № 760/20948/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073> (дата звернення: 15.08.2025).
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства „ІКІО” щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text> (дата звернення: 26.08.2025).
12. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 14 листопада 2022 року, судова справа № 760/1150/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107614558> (дата звернення: 26.08.2025).
13. Харитонов Є., Харитонova О. Біологічні та анатомічні матеріали людини: до питання визначення та співвідношення. *Юридичний вісник*. 2025. № 3. С. 147–161. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2025/19.pdf (дата звернення: 26.08.2025).
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 року, судова справа № 214/6174/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270721> (дата звернення: 27.08.2025).

Стаття надійшла у редакцію: 12.08.2025

Стаття прийнята: 01.09.2025

Опубліковано: 27.10.2025

